

terine uymayan kısmen ahşap kapalı bir son cemaat yeri vardır. Esas caminin duvarları, aralarda üçer sıra tuğla hatırlar olan tek sıra kesme taş tekniğinde inşa edilmiştir. Çift renkli taşlardan yapılmış yay kemerli cümle kapısının üstünde kitâbe yer alır. Duvarlarda iki sıra halinde pencereler açılmıştır. Caminin çini süslemesinin zenginliği göz önüne alınırsa üst sıra pencerelerde evvelce renkli camlı müzeyyen pencerelerin bulunduğu ihtimal verilebilir. Bu güzel eser bir yangından veya bir zelzeleden büyük ölçüde zarar görmüş ve bu arada müzeyyen pencerelerini de kaybetmiş olmalıdır. Aynı husus örtü sistemi için de söylenebilir. Caminin evvelce kubbeli olduğunu belli edecek bir iz yoktur. Ayrıca yapıldığı devirde, esnaftan olan bir hayır sahibinin kubbeli bir cami yaptırmasına da pek ihtimal verilemez. Herhalde ilk yapıldığında da şimdi olduğu gibi ahşap bir çatı ile örtülü olmalıydı. Ancak az sonraki bir tarihte yapılan Takkeci İbrahim Ağa Camii gibi, burada da çatı içinde ve yalnız içeriden görülen ahşap bir kubbe bulunduğu düşünülebilir. Bu ahşap kubbenin de zengin nakışlar ile bezenmiş olması gerekirdi. Pencereler gibi bu ahşap tavan ve kubbe de kaybolmuş, yerine sadece bir göbek motifinin süslediği düz ve iddiasız bir tavan yapılmıştır. Mermerden olan minber de bu caminin en azından bir yangın felâketi geçirdiğini belli etmektedir. Bu minberin yakın tarihlere kadar üst kısmı ahşap iken son yıllarda mermer olarak tamamlanmıştır. Mermer mihrap da sade, zarif ve iddiasızdır.

Bu küçük caminin mimarisinin gösterişsizliğine karşı, içinin XVI. yüzyıl İznik çinçiliğinin en parlak devrinde yapılmış çinilerle kaplanmış olduğu görülmektedir. Duvarların iç yüzleri, ikinci sıra pencereleri alt kenarları hizasına kadar tamamen çinilerle kaplanmıştır. Alt sıra

pencerelerin alınlıkları da yine çini panolar ile bezenmiştir. Bu hârikulâde güzelliğindeki çini kaplamanın yakın tarihlerde yer yer merhametsizce tahribe uğradığı dikkati çektiği gibi zaman içinde bu çinilerde acemice yapılmış tamirler ve yamalar da farkedilmektedir. Bezirgânbaşı Camii'nin içine bir bahar havasının tazelik ve renkliliğini veren bu çinilerde, Türk çini sanatının belli başlı motiflerinin XVI. yüzyılın üstün tekniğiyle yerleştirildiği görülür. Nar çiçekleri, şakayıklar, lâleler, karanfiller, çin bulutları, yapraklar, rûmî ve hatâî kıvrımları bu çinileri doldurmaktadır. Böylece küçük ibadet mekânı, bu çinilerin zengin motifleri, göz alıcı renkleri ve parlak sırları ile canlı, ışıltılı bir görünüm kazanmıştır.

Bezirgânbaşı Camii, Mimar Sinan'ın tasarladığı ve herhalde gerçekleştirdiği ilk süslemesiyle ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir. Fakat kaldığı kadar ile tezyinatı, bu küçük ve mütevazı caminin mimarisinin bütün sadeliğine karşı ne kadar zengin bir süsleme ile bezendiğini belli eder. Cümle kapısının üst sövesinde görülen kalem işi nakış kalıntıları da evvelce burada varlığı anlaşılan başka tekniklerdeki süslemelerin son izleridir. Bugün daha çok Ramazan Efendi Camii olarak tanınan Bezirgânbaşı Hâce Hüseyin Camii, Mimar Sinan'ın hayatının son yıllarında ortaya koyduğu bir eser olarak önemli olduktan başka Osmanlı devri Türk sanatının genellikle üstünde durulmayan küçük eserlerinin değerli bir örneği olarak da sanat tarihinde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretül-ı-ebniye*, s. 28, 76, nr. 16; a.mlf., *Tezkiretül-ı-bünyân*, s. 34; Ayvansarayî, *Hadikatu'l-cevâmi'*, I, 66-67; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 63-64; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1933, s. 77-78; K. Otto-Dorn, *Türkische Keramik*, Ankara 1947, s. 118; a.mlf., "Ornamentale Osmanischer Wandmalerei", *KOR*, I (1950), s. 53; Koşyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, s. 198-200; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 116; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 281; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 30, nr. 15, s. 66, nr. 16, s. 85, nr. 98; Semavi Eyice, "İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri", *TM*, X (1953), s. 250; a.mlf., "İstanbul Minareleri I", *Türk Sanat Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 59, rs. 71; a.mlf., "Mimar Sinan'ın İhmal Edilmiş Bir Eseri: Ramazan Efendi (Hacı Hüseyin) Camii", *Kültür ve Sanat Dergisi*, I/2, Ankara 1989, s. 12-18; Muzaffer Batur, "İstanbul Camilerinde Çini Tezyinatı; 4-Ramazan Efendi Camii", *Arcitekt*, XXVI/293, İstanbul 1958, s. 176-180.

Bezirgânbaşı Camii harimindeki çini alınlıklardan biri

BEZİSTAN

(bk. BEDESTEN).

BEZLÜ'l-MECHÜD

(بدل المجهود)

Halil Ahmed es-Sehârenfûrî

(ö. 1346/1927-28)

tarafından Ebû Dâvûd'un
es-Sünen adlı eserine yazılan şerh

(bk. es-SÜNEN).

BEZM-i CEM

(بزم جم)

Divan edebiyatında kullanılan
bir remiz.

Farsça bezm (meclis, eğlence) ve Cem kelimelerinden yapılmış bir tamlama olup "Cem meclisi" anlamına gelir. Cem kelimesinin taşıdığı mâna dolayısıyla "hükümdar meclisi, sultan meclisi" anlamını da içine alır.

Cem veya Cemşid, İran'da hüküm süren Pişdâdiyan sülâlesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Asıl adı olan Cem'e "ışık" anlamına gelen şîd kelimesi sonradan ilâve edilmiştir. Cem İran mitolojisine göre 700 yahut 1000 yıl yaşamıştır. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı bulmuş, Nevruz'un yıl başı ve bayram olarak kabul edilmesini sağlamış ve şarabın icadı da ona mal edilmiştir. Bunun için adı zevk ve eğlence sembolü olarak efsaneleşmiş, "iktidar ve ululuk" anlamında da kullanılarak bu özellikleriyle edebî bir remiz ve mazmun olmuştur.

Klasik Fars ve Türk edebiyatlarına göre ilk defa içki meclisi kurarak "bezm-i icat eden Cem olduğu için bezm ona izâfe edilmiş ve "bezm-i Cem" tamlaması bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak her türlü içki meclisine "bezm-i Cem" veya kısaca "bezm" denilmiş ve bu terim klasik edebiyat konuları arasında önemli bir yer tutmuştur. Bezm-i Cem'e âyin-i Cem, bezm-i nûşânûş, bezm-i cihân, bezm-i has, bezm-i mahabbet, bezm-i safâ, bezm-i vuslat, bezm-i mey, bezm-i işret, meclis-i Cem gibi adlar da verilmiştir.

Sâkinâme türündeki eserlerde bezm-den çeşitli yönleriyle bahsedilir. Bezm-i Cem'in en önemli kişileri âşık, sâkî ve mutrip olmakla beraber bazan yâran, ağıâr ve pîr-i mугan da bunlara dahil

SEMAVİ EYİCE

edilir. Bezm bir ırmak kenarında veya güller arasında yanyana oturularak bir halka oluşturmak suretiyle tertip edilir. Sâkî, Cem'in efsanevî kadehi câm-ı Cem'le veya "rıtl-ı girân"la ortada durup herkese sırayla içki sunar.

Bezmdede âdâba uymak şarttır ve hafiflik kabul edilmez. Nitekim Riyâzî, "Meclis-i Cemşid ü Cem zîrâ ki hiffet istemez" demiştir. Bu mecliste herkes eşittir. Humar hoş görülebilir; ancak ağlamak ayıptır. Mecliste dünyanın fâniliği ve eldeki yaşama fırsatının kaçınılmaması düşüncesiyle hareket edilir. Zira bu fırsatı kaçırdığı için Cem bile pişmanlık duymuştur. Fâizî bunu, "Cem fırsatı fevte nâdim olmuş" mısraı ile ifade etmiştir. Bezm hali ile rezm (savaş) hali nöbetleşe yaşandığından bezmdede rezm hasret çekilir. Çünkü birisinin varlığı diğerinin hasretle anılmasına sebep olur. Nedim'in, "Zamân-ı rezm geçti şimdi vakt-i bezmdir söylen" mısraı da bu hususa işaret etmektedir.

Bir tasavvuf terimi olarak bezm-i Cem "zikir meclisi, zikir halkası, mürşidin irşad toplantısı" gibi mânalara gelir. Pîr-i mugan olarak da anılan mürşid rıtl-ı girân vasıtasıyla takdim ettiği aşk şarabı ile ilâhî aşkı ve nefsi terbiye yollarını mürşidlerine telkin eder. Zikir meclisleri tarikatın özelliklerine göre farklılık arzeder. Bu anlamda bezm-i Cem ve benzeri törenlere genel olarak ayn-ı cem' de (aynû'l-cem') denilmektedir. "Toplantıların en faziletlisi" veya "tevhidin tâ kendisi" mânasına gelen bu terkipte yer alan cem' (جمع) kelimesi "toplanma, bir araya gelme" anlamında bir masdar ve tasavvufî bir terim olmakla beraber söyleyişteki yakınlığı sebebiyle Cem (جم) ile karıştırılmıştır. Aynı şekilde "göz, kaynak; hâlis" gibi mânalara gelen ayn (عين) kelimesi de âyin (آيين) ile karıştırıldığından tamlama halk arasında âyin-i Cem şekline dönüşmüş ve bu şekilde kullanılır olmuştur. Ancak âyin-i Cem sadece Bektaşî ve Alevîler'in toplantıları için kullanılan bir tabirdir.

Alevî ve Bektaşîler'de mahiyeti itibarıyla bir içki ve eğlence meclisi özelliğine de sahip olarak icra edilen bu törenler, Alevîler'de hasat tamamlandıktan sonra dedelerin, bağlıları arasındaki ihtilâfları halletmek, dargınları barıştırmak, hediyelerini almak için köylere giderek düzenledikleri "görgü-sorgu" toplantıları başlamadan, Bektaşîler'de ise tarikata giriş yahut niyaz töreni bittikten sonra toplantı meclisinde dem al-

mak, gülbak çekmek, nefesler okumak suretiyle yapılır (Mevlevîlik'teki ayn-ı cem' için bk. MEVLEVÎ ÂYİNİ).

Bezm-i Cem divan edebiyatı yanında başta Bektaşî şairleri tarafından olmak üzere halk edebiyatında da "içki meclisi" anlamında kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 156-157; Pakalın, I, 125; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 28, 80; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 9, 101-102; a.mlf., *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 68-69, 138-139; a.mlf., *Mesnevî Şerhi*, İstanbul 1985, I, 284; II, 256-257; Şevket Kutkan, *Nedim Divanından Seçmeler*, İstanbul 1981, s. 243; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 175, 182-183; "Bezm-i Cem", *TDEA*, I, 423.

İSKENDER PALA

BEZM-i ELEST

(بزم الست)

Allah'la yaratılışları sırasında insanları arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir.

Farsça'da "sohbet meclisi" anlamına gelen **bezm** kelimesiyle Arapça'da "ben değil miyim" mânasında çekimli bir fiil olan **elest**üden oluşan bezm-i elest terkiibi, "Ben sizin rabbiniz değil miyim" hitabının yapıldığı ve ruhların da "evet" diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tabirdeki "elest" kelimesi A'râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır. Bu âyette, geçmişte Allah'ın Âdem oğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, "Ben sizin rabbiniz değil miyim" diye hitap ettiği, onların da "evet" dedikleri belirtilmiştir. Allah'la insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye "mîsâk", "kâlû belâ", "ahid", "belâ ahdi", "rûz-i elest", "bezm-i ezel" ve "bezm-i elest" gibi çeşitli adlar verilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı, özellikle Osmanlı dinî-tasavvufî edebiyatında meşhur olanı "bezm-i elest" terkiibidir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer bazı âyetlerinde de aynı konuya dair açık veya dolaylı ifadeler bulmak mümkündür. Rûm sûresinde yer alan bir âyette (30/30) "ed-dînü'l-kayyım" (süreklilik özelliği taşıyan dosdoğru din) tâbiriyle anılan Hak dinin Allah tarafından insan fıtratına tevdi edildiği ve onun bu temel özelliğinin değişmeyeceği ifade edilir. Peygamberler tarihinde tevhid inancının büyük savunucusu Hz.

İbrâhim başta olmak üzere diğer peygamberler de tebliğ hayatlarında dîn-i kayyım denilen bu ilâhî-fitrî inancı bir irşad aracı olarak kullanmışlardır (meselâ bk. el-En'âm 6/161; Yûsuf 12/40). Yine Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif âyetlerinde Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Âdem'den, Âdem oğullarından, çeşitli peygamberlerin ümmetlerinden Hak yoldan sapmayacakları konusunda söz aldığı ve onlarla bir nevi antlaşma akdettiği ifade edilir (bk. M. Fuad Abdülbâkî, "ahd", "mîsâk" md.leri; ayrıca bk. MİSÂK).

Konu ile ilgili olarak hadis diye nakledilen bazı ifadeler de mevcuttur. Bu rivayetlerde belirtildiğine göre Allah Âdem'i yaratınca kıyamete kadar gelecek olan bütün insanları onun sırtından (sağ ve sol tarafından) veya sulbünden zerrelere halinde çıkarmıştır (*el-Muvatta'*, "Kader", 2; *Müsned*, I, 272). Übey b. Kâ'b'den kendi görüşü olarak nakledilen bir rivayete göre Allah bu zerrelere ruh ve şekil verip onları konuşturmuş, sonra da kendilerini şahit tutarak, "Ben sizin rabbiniz değil miyim" hitabında bulunmuş, kıyamet gününde bundan habersiz olduklarını ileri sürmemeleri için bütün kâinatı ve Âdem'i şahit tutmuş ve daha başka tavsiyelerde bulunmuş, onlar da bütün bunları kabul etmişlerdir (*Müsned*, V, 135).

Bezm-i eleste yapılan sözleşmenin zamanı, yeri ve keyfiyeti konusunda İslâm âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunları iki grupta toplamak mümkündür.

1. Allah'ın insanlardan aldığı ahid insan türünün fiilen dünyaya gelişinden önce gerçekleşmiş, bütün insanların zürriyeti Âdem'in sırtından zerrelere halinde çıkartılmış, onlara ruh ve akıl verilerek ilâhî hitapta bulunulmuş, onlar da buna sözlü olarak cevap vermişlerdir. Bu tür haberlerin mecaz ve temsil yoluyla açıklanması uygun değildir, söz konusu olayın gerçekten vuku bulduğuna inanmak gereklidir. Zira âyet ve hadislerin zahiri mânalarını terkedip te'vil yolunu benimsemek için haklı bir gerekçe yoktur. Selefiyye, Sünnî kelâmcıların ekserisi, sûfî âlimler ve Şîa bilginlerinin çoğunluğu bu görüşü benimser. Bu âlimler sözü edilen ahidin gerçekleştiği yer konusunda kesin görüş belirtmekten çekinmişlerdir. Çünkü bazı rivayetlerde bunun Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilmesinden önce gökte vuku bulduğu, bazılarında Mekke yakınlarındaki Na'man'da, diğer bazı rivayetlerde ise Hindis-